
KUR'ÂN-I KERÎM'İN ARAP DİLİNE ETKİ VE KATKILARI*

THE IMPACTS AND CONTRIBUTIONS OF THE QURAN TO THE ARABIC LANGUAGE

Öğr. Gör. Dr. Yakup EROĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
yeroglu@agri.edu.tr
orcid.org/ 0000-0001-6812-1229

Atıf Gösterme: EROĞLU, Yakup, “Kur’ân-ı Kerîm’in Arap Diline Etki ve Katkıları”, Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD), Aralık 2020 (7), s.182-199.

Geliş Tarihi:

5 Ekim 2020

Kabul Tarihi:

2 Aralık 2020

© 2020 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Yeni bir din ve kutsal bir akîde olarak İslâm, Arap toplumunu, dönemin şartları içerisinde yüksek bir medeniyet seviyesine ulaştırmış, mukaddes bir kitap olarak Kur’ân, muhataplarının zihinlerinde, ferdî ve ictimâî hayatlarında köklü değişimler gerçekleştirmiştir. Hiç şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm, en önemli etkisini Arap dili üzerinde göstermiş, bu toplumun edebi hayatını yeni bir yöne sevk etmiştir. Son ilahi kitap olan Kur’ân-ı Kerîm’in dili olan Arapça, Kur’ân’ın nüzulü ile beraber yepyeni bir döneme girmiş, yeni kelime, ifade ve deyimlerle dil hazinesi iyice zenginleşmiş, daha önce sadece Arap yarımadasında konuşulan bul dil özellikle İslâm fetihleriyle beraber dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Kur’ân lafızlarının manalarını tespit etmek, dil kurallarını belirlemek ve edebi sanatları ve incelikleri daha iyi anlamak amacıyla lügat, sarf ve nahiv ve belâgat gibi ilim dalları ortaya çıkmış ayrıca ilahî vahyi en doğru şekilde anlama gayretleri neticesinde Kur’ân merkezli birçok ilim dalı doğmuş ve Arapça zamanla büyük bir kültür ve medeniyet dili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kur’ân-ı Kerîm, Arap Dili, Lügat, Sarf, Nahiv, Belâgat*

Abstract: As a new religion and a sacred creed, Islam brought the Arab society to a high level of civilization under the conditions of the period. As a holy book, the Quran made radical changes in the minds of its addressees, in their individual and financial lives. Undoubtedly, the Quran showed its most important influence on the Arabic language, and it directed the literary life of this society in a new direction. Arabic, which is the language of the last divine book, the Quran, has entered a brand new era with the coming of the Quran, and its language wealth has been enriched with new words, expressions and phrases. This language, which was previously only spoken in the Arabian Peninsula, spread to many parts of the world, especially with the Islamic conquests. In order to determine the meanings of the words of the Quran, to determine the rules of the language and to better understand the literary arts and subtleties, branches of science such as lexicon, sarf, nahiv and rhetoric have emerged. Besides, as a result of the efforts to understand the divine revelation in the most accurate way, many branches of science centered on the Quran were born and Arabic became a great culture and civilization language over time.

Keywords: *The Holy Quran, Arabic Language, Dictionary, Morphology, Syntax, Eloquence.*

---

* Bu çalışma Prof. Dr. Yusuf SANCAK danışmanlığında hazırladığım “Garîbu’l-Kur’ân Çalışmaları ve Arap Diline Katkıları” (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020) adlı doktora tezimin “Garîbu’l-Kur’ân Çalışmalarının Arap Diline Katkıları” başlıklı bölümünden derlenerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'in, muhataplarının toplumsal hayatlarına olduğu gibi dillerine de çok önemli etkileri olmuştur. Müslümanların Kur'ân'ı devamlı okumaları ve dinlemeleri onların hem duygu ve düşüncelerini hem de dillerini güçlü bir şekilde etkilemiş, daha önce kullanılan kaba ifadelerin yerini zamanla Kur'ân'ın fasih ve veciz üslûbu almaya başlamıştır.¹

Kur'ân'ın dili, Arapça olması itibariyle bu dili tamamen yenilemiş, ilahi vahiy bu dil sayesinde çekici ve sağlam ibarelerle ifade edilmiştir. Böylece Kur'ân-ı Kerîm, Arapçanın, maksadı ifade etme hususunda en ideal örnek makama yükselmesine yardımcı olmuştur. Arapça, Kur'ân-ı Kerîm sayesinde dünya dillerinin hiçbirinin ulaşamayacağı boyutta genişleyerek dünyanın birçok bölgesine yayılmıştır. Arap dili, Kur'ân'ın nüzulünden sonra Müslüman halkların konuştuğu diğer dünya dillerinin tamamından yüksek bir makam elde etmiştir.”²

Kur'ân, Arap diline yerleşmiş mantık, anlayış ve güzellik kategorilerini olduğu kadar Arapçanın kendisini de sabitlemiştir. Kur'ân Arapçası, kelime hazinesi, nahvi ve belâgatı açısından Arap dilinin standardı haline gelmiştir. Edebi kompozisyon ve mükemmelliğin en üst kriteri olarak kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm, şair ve hatiplerin yol göstericisi olmuş, onun ifade tarzları, teşbihleri, tasvirleri, tabirleri, deyim ve meselleri günlük konuşmaların parçası haline gelmiş; herhangi bir edebi kompozisyonu süslemek için tezyîn ve süsleme olarak kullanılmıştır.³

Kur'ân-ı Kerîm'de en saf kelimeler, en güzel üslûb, en belîğ teşbihler ve istiâreler, en hoş kinâyeler, en veciz tabirler, kısacası fesâhat ve belâgatın en mükemmeli vardır. Dolayısıyla Kur'ân dil yönüyle Arapçadan faydalanmamış, aksine ifade etmeye çalıştığımız bu hususlarda Arapçaya katkısı olmuştur.⁴

Arap dilinin şaheseri olarak bu dili birçok yönden etkileyen ve ona eşsiz katkılar sunan Kur'ân-ı Kerîm'in bu etki ve katkılarını şöyle özetleyebiliriz:

---

¹ Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Târîhi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, 111; Halim Öznurhan, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Kur'ân'ın Arap Diline Tesiri)*, Ed.: Mustafa Çağrıncı, KURAMER Yay., İstanbul, 2019, 115.

² Hayrettin Hoca, “Fazlu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Eseruhû fî Hıfzî'l-Luğati'l-'Arabiyye ve İsrâihâ”, Pencil Üniversitesi, *Mecelletü'l-Kısmi'l-'Arabî*, (19), 2012, 23.

³ Yusuf Sancak, *Arapça-Türkçe Bağlamında Dilde Değişmeler ve Gelişmeler*, Fecr Yay., Ankara, 2014, 109.

⁴ Enver el-Cündî, *el-Fushâ Luğatu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Benânî, Mektebetü'l-Medrese, Beyrut 1402/1987, 30; Nurettin Turgay, “Kur'an ve Arap Dili”, *Diyanet İlmî Dergi*, 34, (3), 1998, 77.

I. Arap Dilini Bozulmaktan ve Yok Olmaktan Koruması

Okuma yazma bilmeyen, gayet basit ve dar geçim kaynağına sahip, bilimlerden ve maariften uzak, birçok savaşa ve yıkıma maruz kalan bir çöl topluluğunun dili olan Arapçanın üslûbunu ve asıl şeklini bugüne kadar bozulmadan getirebilmesinin en önemli sebebi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Zira o, Arapçaya büyük bir canlılık ve hayatîyet kazandırarak, diğer diller gibi zamanla bozulmaktan ve unutulup yok olmaktan onu korumuş ve böylece Kur'ân'ın tesiriyle Arapça canlı ve edebi bir dil olarak bugüne kadar gelebilmiştir.⁵

İslâmiyetle beraber eski hudutlarından taşarak çok uzaklara başka dillerin konuşulduğu ülkelere yayılan Arapça, özellikle Kur'ân ve hadis sayesinde İslâm'ın hâkim olduğu bölgelerde bu dili konuşanların hayatına ve İslâm medeniyetine bütün yönleriyle etki etmiş, bu medeniyet sayesinde serpilip büyüyen, çoğalan ilimler ve sanatlara bağlı olarak Arapça günümüze kadar bozulmadan varlığını korumuş ve büyük bir gelişme safhası yaşamıştır.⁶

Arapçanın günümüze kadar bozulmadan ve yok olmadan gelebilmiş olmasının en önemli sebeplerinden biri de Yüce Allah'ın ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ {*Kur'ân'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.*}⁷ âyetiyle Kur'ân'ı bizzat kendisinin muhafaza etmesi ve böylece kıyamete kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan ebedi olarak kalmasıdır. Bu sayede Kur'ân'ın indirildiği dil olan Arapça da koruma altına alınmış ve bir nevi ebedilik kazanmıştır. Bu durum diğer semavi kitaplar ve onların indirildiği diller için geçerli olmadığından o kitaplar orijinal şeklini kaybetmiş, onların indirildiği diller ise zamanla bozulup yok olmuşlardır. Corcî Zeydân bu konu hakkında şöyle der: “Diğer milletlere gönderilen kutsal kitaplar için söz konusu olmayan Kur'ân'ın büyük ve önemli bir tesiri bulunmaktadır. Bu da fasih Arapçanın korunmasını ve milyonlarca insanın okuyarak aynı dili anlamalarını sağlamasıdır. Şayet Kur'ân olmasaydı, Arap dünyasının lehçeleri farklılaşır ve o dile mensup olanların birbirlerini anlaması zorlaşır. Nitekim Roma'nın yıkılmasıyla Latincenin yaşadığı durum Arapça için de söz konusu olurdu.”⁸

⁵ Ahmed el-İskenderî, Mustafâ İnânî, *el-Vesût fî Edebi'l-Arabî ve Târîhuhû*, Matbaatü'l-Meârif, Kahire 1343/1925, 99; er-Râfî, Mustafa Sâdık, *İ'câzu'l-Kur'ân ve Belâğatu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, (8. Baskı), Beyrut 1425/2005, II, 74.

⁶ Nihad M. Çetin, “Arap”, (Yazı, Dil, Edebiyat), *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 283.

⁷ Hicr: 15/9.

⁸ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Nşr.: Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005, II, 15.

Günümüzde konuşma dilleri birbirinden farklı olan Arap ülkelerinin vatandaşların birbiriyle anlaşabiliyor olmasının yegâne sebebi, ortada ortak bir kutsal kitabın ve onun etkisiyle bozulmadan gelen bir edebiyat dilinin bulunmasıdır.⁹

II. Arap Dilinde Birlik Meydana Getirmesi

Kur'ân-ı Kerîm indirilmeden önce Arap yarımadasının değişik bölgelerinde yaşayan kabilelerin fesâhat ve belâgatı farklı derecelerde olan lehçeleri kullanılmaktaydı. Kur'ân'ın indirildiği Kureyş lisanı (lehçesi) ise dillerin en kolayı, en tatlısı, en açığı ve en anlamlısıydı. Suyûtî Kureyş lehçesinin diğer lehçelere üstünlüğü konusunda İmâm Vasîtî'den şu ifadeleri nakletmektedir. *“Kureyş'in kelamı kolay ve açıktır. Diğer Arapların kelamı ise yabani ve gariptir. Bu nedenle Araplar Kureyş'e yakınlaşmak istemişler, onların lisanını sevmişler ve ona uyum sağlamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm ise onu daha da güzelleştirmiş ve ona tatlılık katmıştır. Böylece Araplar Kur'ân-Kerim'i dinlemeye yönelmişler ve kabilelerine rağmen Kureyş kelamında tatlılık ve çekicilik bulunduğunu, üstünün verimli, altının bereketli olduğunu ve onun ağır bastığını, ona ağır basan hiçbir şeyin olmadığını kabul etmişlerdir.”*¹⁰

Câhiliye döneminde çeşitli panayırlarda yaşanan dil tartışmaları, Ukaz çarşısında yapılan şiir yarışmaları ile Arapçada dil birliği sağlanmaya çalışılmış, bu devrin sonlarına doğru Arap dilinde kabileler arasında büyük bir dil birliğine gidilmiş ve bu ortak dile şiir dili adı verilmiştir. Birlik yoluna girmiş olan bu dili Kur'ân-ı Kerîm tek lehçeye (Kureyş Lehçesi) indirmiş ve henüz tamamlanmamış olan bu dil birliğini tam manasıyla sağlamıştır.¹¹

Kur'ân'ın üslûbundan etkilenen ve onu okuyup dinlemekten zevk alan Müslümanlar bu yüce kitabın etrafında toplanarak Arapçayı aynı ve tek kaynaktan almış, Kur'ân'dan öğrendikleri kelime ve ifadeleri kullanmaya başlamış, tek bir ümmet olarak ortak dilleri (Kureyş lehçesiyle indirilen) Kur'ân dili olmuştur.

III. Arapçanın Geniş Çapta Yayılmasını Sağlaması

İslâmiyet'ten önce Arapça sadece Arabistan yarımadasında konuşulan, diğer dillere pek etkisi olmayan, ilim, sanat, kültür ve medeniyet alanında önemli bir yeri bulunmayan bir dil idi. Bu yüzden Arabistan dini, siyasi, kültürel açıdan önemli bir merkez olamamıştı.

⁹ M. Raşit Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadisin Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yay., İzmir, 2006, 96.

¹⁰ es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *el-Muzhir fi Ulûmi'l-Luga ve Envâihâ*, Thk.: Fuâd Alî Mansûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1998, I, 129.

¹¹ er-Râfîî, *I'câzu'l-Kur'ân*, 78; el-İskenderî, el-İnânî, *el-Vesît*, 95.

Kur'ân-ı Kerîm indirildikten sonra Müslüman olan Araplar diğer milletleri İslâm'a davet ettiler ve kısa zamanda Arap olamayan bazı milletler de Müslüman oldular. Kur'ân'ın hükümlerini öğrenebilmeleri ve ibadetlerini doğru bir şekilde eda edebilmeleri için Arap olmayan bu müslümanların ilk yaptıkları şey Kur'ân-ı Kerîm'in dili olan Arapçayı öğrenmek oldu. Böylece Kur'ân sayesinde Arapça diğer milletler arasında tanınmaya ve yayılmaya başladı.

İslâm fetihleriyle beraber Arap yarımadasına mahsur kalmaktan kurtularak doğuda, batıda, güneyde ve kuzeyde, müslümanların gidebildiği her yerde yayılan Arapça, Suriye, Mısır, Filistin ve Kuzey Afrika halkları tarafından kendi lehçeleriyle konuşulmaya başlanmış aynı zamanda Arap dili buralarda ve diğer İslâm ülkelerinde din, siyaset, edebiyat, kültür ve eğitim-öğretim dili olmuştur.¹²

Böylece İslâmiyet ve Kur'ân sayesinde Arapça Arâmî dilinin konuşulduğu Suriye'ye, Kıptîce ve Yunanca'nın hâkim olduğu Mısır'a, Latince ve Berberî dilinin kullanıldığı Kuzey Afrika'ya, oradan da Endülüs'e, doğuda ise İran ve Irak üzerinden Türk ve Hint kültür sahasına kadar yayılarak evrensel bir dil konumuna gelmiştir.¹³

IV. Arap Diline Yeni Kelime ve Deyimler Kazandırması

Kur'ân-ı Kerîm, Arap diline birçok yeni kelime ve terim kazandırmıştır. Bu kelimelerden bazıları ilk defa Kur'ân tarafından kullanılmış, bazıları da önceki manalarından İslâmi manalara aktarılmışlardır. İbn Fâris, İslâm dininin ortaya çıkmasıyla birlikte yapılan yeni düzenlemeler ve dile eklenen ilaveler sonucunda Arap dilinde bazı terimlerin eski kullanım alanlarından çıkararak yeni formlara taşındığını, böylece ortaya çıkan son durumun, dilin ilk konumunu yok ettiğini ifade etmektedir.¹⁴ Ahmed Emîn ise; Kur'ân'ın Arap diliyle indiğini fakat lafızları, tabirleri ve manalarının tam olarak Câhiliye dilini temsil etmediğini. Çünkü Kur'ân'ın, Câhiliye devrinde kullanılmayan kelimeleri kullandığını, Câhiliyenin yapmadığı tahsisleri yaptığını, Câhiliye devrinin kullandığı daire dışında istiâreler ve mecâzlar kullandığını, Kur'ân'ın, Câhiliyenin üslûbundan uzak büyüleyici bir üslûbu olduğunu ifade etmektedir.¹⁵

¹² Hüseyin Küçükcalay, *Kur'ân Dili Arapça*, Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya 1969, 164.

¹³ Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), *DİA*, III, 283.

¹⁴ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Luğa ve Sünenü'l-Arabî fî Kelâmiha*, Nşr.: Muhammed Ali Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997, 44; Mehmet Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygaberin Asr ı Saâdet Arap Şiirine Etkisi*, Emin Yay., Bursa 2015, 165.

¹⁵ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmî, Beyrut 1969, 53.

Araplar tarafından daha önce kullanılan fakat Kur'ân'ın kastettiği anlamıyla bilinmeyen bazı kelimelere Kur'ân ıstılahî anlamlar yükleyerek bu kelimelerin delâlet ettiği anlamları çoğaltmış böylece Arapçanın dil hazinesine katkıda bulunmuştur. İslâmiyetin gelişiyle yeni anlamlar kazanan kavramlardan bazıları ve anlamları şöyledir:

'صلاة': Sözlükte 'dua', 'istiğfâr', 'rahmet' 'ta'zîm' anlamlarına gelen bu kelime¹⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de doksan ayette değişik anlamlarda kullanılmış, Câhiliyedeki kullanımına ek olarak vahiy sürecinde ıstılahî bir anlam kazanarak "tekbirle başlayıp selamla biten ve belli hareket ve sözlerden oluşan ibadet şekli"¹⁷ anlamında şer'î bir mana kazanmıştır.¹⁸

'زكاة': Sözlükte 'temizlik', 'artmak', 'bereketli olmak' 'iyi, düzgün ve verimli olmak' anlamında kullanılan bu kelime,¹⁹ Kur'ân'da otuz ayette geçmekte ve temelde iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi "temizlik ve arınma" ikincisi ise "belirli şartları taşıyan mal sahiplerinin mallarının bir kısmını fakirlere vermesi"²⁰ anlamıdır ki bu, Câhiliyede olmayan İslâm dinine has bir ibadettir.²¹

'صوم': Sözlükte 'kendini tutmak, geri durmak' anlamına gelen kelime,²² Kur'ân'da eş anlamı olan 'صيام' kelimesiyle beraber on dört ayette zikredilmekte ve "mükellefin niyet ederek fecirden güneşin batımına kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten kendini tutması"²³ anlamında kullanılmaktadır.²⁴

¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât (Kur'ân Kavramları Sözlüğü)*, Trc.: Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul 2001, 598-600; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013, XIV, 464-465; el-Cevherî, Ebû Nâsr İsmâil b. Hammâd, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, Thk.: Ahmed Abdulğaffâr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, (4. baskı), Beyrut, 1407/1987, VI, 2402; Mecmau'l-Luğati'l-'Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'l-Meârif, Mısır 1972, 522.

¹⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, 394-395; Cürcânî, Alî b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983, 134.

¹⁸ İbn Fâris, *es-Sâhibi*, 45; Üde Halîl Ebû Üde, *et-Tatavvuru'd-Delâli*, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün 1405/1975, 181-184; Çelik Ahmet, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, EKEV Yay., Erzurum, 2002, 55-58; Cahit Karaalp, "Salât Kavramının Semantik Analizi", *İÜİFD*, Dergisi, 9, (1), 2018, 203-204.

¹⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, 459-460; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIV, 358; el-Cevherî, *es-Sihâh*, VI/2368; *el-Mu'cemu'l Vesît*, 396-397.

²⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 492; el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 114.

²¹ İbn Fâris, *es-Sâhibi*, 45; Üde, *et-Tatavvuru'd-Delâli*, 211-213; Çelik, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, 68-69; Şehmus Demir, *Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi*, AÜİFD, (28), 2007, 29-30.

²² İsfahânî, *el-Müfredât*, 609; *el-Mu'cemu'l Vesît*, 529; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII, 350; el-Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1970.

²³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 375; el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 134.

²⁴ Üde, *et-Tatavvuru'd-Delâli*, 217-220; Çelik, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, 58-59.

‘حج’: Sözlükte ‘gitmek’, ‘yönelmek’, ‘ziyaret etmek’ anlamında kullanılan bu kelime²⁵ Kur’ân’da türevleriyle beraber on üç ayette geçmekte ve “Kurban Bayramı’nda Kâbe’yi usûl ve şartlarına uygun biçimde ziyaret etme” anlamına gelmektedir.²⁶ ‘حج’ kelimesi İslâm’dan önce de İslâmî anlamına yakın olarak kullanılmaktaydı. Ancak Câhiliyede ki hac hem Kâbe’yi hem de putları içine alıyordu. Kur’ân’ın nüzûlüyle bu kelime sadece Allah rızası için belli kurallar çerçevesinde, muayyen bir zamanda eda edilen farz bir ibadet olarak yeni bir anlam kazanmıştır.²⁷

‘تيمم’: Lügate ‘kasetmek’, ‘yönelmek’ anlamında kullanılan kelime²⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de üç ayette zikredilmekte ve “yüzü ve elleri toprakla meshetmek” anlamında kullanılmaktadır.²⁹ Câhiliye döneminde sadece sözlük anlamıyla kullanılan bu kelime, Kur’ân’la yeni bir mana kazanmıştır.³⁰

‘تقوى’: Sözlükte ‘korumak’, ‘korunma’, ‘sakinma’, ‘korkma’ anlamındaki bu kelime³¹ Kur’ân’da 17 ayette zikredilmekte, ‘وقى’ kökünden türetilen kelimeler ise 258 defa geçmektedir. Cürçânî, takvâ kelimesini “Allah’a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu da ceza almayı haklı kılan davranışlardan nefsi korumak suretiyle gerçekleşir.” şeklinde tarif etmektedir.³² ‘تقوى’ kelimesi Câhiliyede “dünyadaki kötülüklerden korunma” anlamında kullanılırken; Kur’ân’da “Allah’ın azabından sakınma” anlamında özel bir mana kazanmıştır.³³

‘مغفرة’: ‘غفر’ fiilinden türeyen bu kelime lügate ‘örtmek’, ‘kapamak’ ‘korumak’ anlamlarına gelmekte,³⁴ Kur’ân’da ise “Allah’ın, kulun günahlarını bağışlaması ve onları

²⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 263-264; *el-Mu’cemu’l Vesît*, 156-157; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, II, 226; el-Cevherî, *es-Sihâh*, I, 303.

²⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 127; el-Cürçânî, *et-Ta’rifât*, 82; Çelik, *Kur’ân Semantiği Üzerine*, 18-19.

²⁷ Üde, *et-Tatavvuru’d-Delâli*, 227-231; Çelik, *Kur’ân Semantiği Üzerine*, 44-46.

²⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 893; *el-Mu’cemu’l Vesît*, 1066; el-Cevherî, *es-Sihâh*, V, 2064.

²⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 464; Muhammed Amîm İhsân el-Müceddidî el-Bereketî, *et-Ta’rifâtü’l-Fıkhîyye*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, 65.

³⁰ Üde, *et-Tatavvuru’d-Delâli*, 185-187; Çelik, *Kur’ân Semantiği Üzerine*, 66-67.

³¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 881; *el-Mu’cemu’l Vesît*, 1052; el-Cevherî, *es-Sihâh*, VI, 2527.

³² el-Cürçânî, *et-Ta’rifât*, 65.

³³ Üde, *et-Tatavvuru’d-Delâli*, 315-316; Çelik, *Kur’ân Semantiği Üzerine*, 129; Eric S. Ohlander, “Fear of God (Taḳwa) in the Quran Some Notes on Semantic Shift and Thematic Context / Kur’ân’da Allah Korkusu (Takva): Semantik Değişiklik ve Tematik Bağlam Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Çev.: Faruk Özdemir, İslami Araştırmalar Dergisi*, 22, (1), 2018, 24.

³⁴ el-İsfahânî, *el-Müfredât*; 609; *el-Mu’cemu’l Vesît*, 1066; el-Cevherî, *es-Sihâh*, II, 770.

örtmesi, dolayısıyla kulunu azaptan (cehennemden) koruması”³⁵ anlamında türevleriyle beraber üç yüzden fazla ayette kullanılmaktadır.

‘مُنَافِقٌ’: Bu kelimenin türediği ‘نَفَقَ’ kelimesi sözlükte ‘geçmek, tükenmek’ anlamlarına gelmektedir.³⁶ Bir kapıdan girip diğerinden çıkmak anlamına gelen ‘نَفَاقٌ’ kelimesi de bu köktendir.³⁷ Suyûtî, ‘مُنَافِقٌ’ isminin İslâmı mana kazanan ve İslâmın ortaya koyduğu bir isim olduğunu belirtmekte,³⁸ İbn Manzûr ise İslâm’dan önce bu kelimenin sadece lügat manasının kullanıldığını, “küfrünü gizleyip iman tezâhürü gösterme” manasıyla bilinmediğini zikretmektedir.³⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de ‘Münâfikûn’ adında müstakil bir sure bulunmakta ayrıca bu kavram yirmi yedi ayette geçmekte ve bu ayetlerin tamamında “Müslüman olmadığı halde Müslüman görünmek” manasında kullanılmaktadır.⁴⁰

Yukarıda zikredilen kelimelerin dışında iman, ibadet, ahlak, insan davranışları ve gayb alemleri gibi temel konulara ait birçok kelime Kur’ân-ı Kerîm’de ya ilk defa kullanılmış ya da önceki anlamlarıyla ilişkili olarak yeni (ıstılahî) manalar kazanmışlardır.⁴¹ Bu kelimelerden bazıları şunlardır:

- ✓ Tevhîd, samed, rahmân, rahîm, rab, şerîat, resûl, nebi, kaza, kader, helâl, harâm;
- ✓ Şehâdet, rükû, secde, tahâret, tesbîh, huşû, zikir, istiğfâr, kunût, ihrâm, umre;
- ✓ Sabır, tevekkül, ma’rûf, münker, hamd, şükür, kerem, delâlet, hidâyet, ism, fuhş;
- ✓ Mü’min, müslim, muhsin, fâsık, kâfir, müşrik, mülhid, zâlim, fâcir;
- ✓ Cennet, cehennem, kıyâmet, sûr, sâat, ba’s, haşr, neşr, berzah, mîzân.

Kur’ân’ı Kerim apaçık Arapça bir kitap olması hasebiyle Arapların daha önce kullandıkları birçok deyim yer vermiş ayrıca Arap diline yeni bazı tabir ve deyimler de kazandırmıştır. Kur’ân’da yer alan deyimlerden bazıları şunlardır:

{أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ} {Allah’a gönülden boyun eğmek}⁴²

³⁵ el-Cürçânî, *et-Ta’rifât*, 223; Çelik, *Kur’ân Semantiği Üzerine*, 49.

³⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât*; 819; *el-Mu’cemu’l Vesît*, 942; el-Cevherî, *es-Sihâh*, VI, 1560.

³⁷ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 1079.

³⁸ Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 235.

³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, X, 359.

⁴⁰ Üde, *et-Tatavvuru’d-Delâli*, 264-268. Çelik, *Kur’ân Semantiği Üzerine*, 88.

⁴¹ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, 236; İskenderî, İnânî, *el-Vesît*, 97.

⁴² Bakara: 2/112; Nisa: 4/125; Lokman: 31/22; Erdinç Doğru, Emrullah İşler, “Kur’ân Deyimlerinin Semantik Analizi”, *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, (27), 2013, 100; Mesut Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler ve İnsanın Temel Özellikleri*, Fenomen Yay., Erzurum 2019, 23-29; Şerif er-Râdî, *Telhîsu’l-Beyân fî (an) Mecâzâtî’l-Kur’ân (Kur’ân Mecazları)* Çev.: İsmail Durmuş, KURAMER Yay., İstanbul 2016, 30.

- {يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ} {Dininden dönmek}⁴³
 {اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى} {Sağlam bir kulpa (dayanağa) tutunmak}⁴⁴
 {فَدَمَّتْ أَيْدِيكُمْ} {Yapıp ettikleriniz}⁴⁵
 {طَعِبَ عَلَى قُلُوبِهِمْ} {Hak ve hakikati idrak edememek}⁴⁶
 {سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ} {Pişman olmak}⁴⁷
 {تَذْهَبَ رِيحُكُمْ} {Gücü, kuvveti kaybetmek}⁴⁸
 {اتَّأَفَقْنَا إِلَى الْأَرْضِ} {Ağırdan almak / Dünyaya kazık çakmak}⁴⁹
 {اخْفِضْ جَنَاحَكَ} {Yumuşak davranmak / Mütevazi olmak}⁵⁰

Ayrıca Kur’ân, birçok veciz ve hikmetli ayeti mesel gibi zikretmek suretiyle Arapçadaki mesel hazinesine daha parlak ve özlü meseller kazandırmıştır. Bu konuda şu ayetleri örnek olarak verebiliriz:

- {وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ} {Kısasta sizin için hayat vardır.}⁵¹
 {وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى} {Hiçbir günahkar başka bir günahkarın yükünü yüklenmez.}⁵²
 {مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ} {İyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur.}⁵³
 {إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ} {Yaptığınız taşkınlık kendi aleyhinizedir.}⁵⁴
 {وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ} {Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma.}⁵⁵
 {وَلَا يَجِئُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ} {Kurulan kötü tuzağa ancak sahibi düşer.}⁵⁶
 {هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ} {Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?}⁵⁷

⁴³ Bakara: 2/143; Âl-i İmran: 3/144; er-Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, 42; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler* 208-212.

⁴⁴ Bakara: 2/256; Lokmân: 31/22; er-Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, 34; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler* 37-40; Doğru, *İşler, Kur’ân Deyimlerinin Semantik Analizi*, 98-99.

⁴⁵ Âl-i İmran: 3/182; Enfâl: 8/51; Işık, 387-388.

⁴⁶ A’râf: 7/100; Tevbe: 9/87-93; Nahl: 16/108; Muhammed: 47/16; Münâfikûn: 63/3; er-Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, 73; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler*, 278-281.

⁴⁷ A’râf: 7/149; Suyûti, *el-Muzhir*, II/235-236; er-Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, 76; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler*, 238-241.

⁴⁸ Enfâl: 8/46; er-Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, 82-83; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler*, 268-271.

⁴⁹ Tevbe: 9/38; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler*, 272-274; Doğru, *İşler, Kur’ân Deyimlerinin Semantik Analizi*, 93-94.

⁵⁰ Hicr: 15/88; er-Râdî, *Telhîsu'l-Beyân*, 138; Işık, *Kur’ân-ı Kerim’de Deyimler*, 88-91.

⁵¹ Bakara: 2/179.

⁵² En’âm: 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır: 35/18; Zümer: 39/7.

⁵³ Tevbe: 9/91.

⁵⁴ Yûnus: 10/23.

⁵⁵ İsrâ: 17/29.

⁵⁶ Fâtır: 35/43.

⁵⁷ Zümer: 39/9.

{هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ} {İyiliğin karşılığı, yalnız iyilik değil midir?}⁵⁸

V. Eski Arap Şiirinin Toplanması ve Hitabetin Önem Kazanması

İslâmiyet'ten önce Arapların hayatında çok önemli yere sahip olan şiir, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlüyle beraber bu önemini yavaş yavaş yitirmeye başlasa da Kur'ân'ın doğru okunması ve anlaşılmasını sağlamak gayesiyle ortaya çıkan özellikle lügat, sarf, nahiv, belâğat gibi dile ait ilimler eski Arap şiirinden istifade etmişler ve böylece bu eski malzemenin toplanmasını sağlamışlardır. Dil alimleri, ayetlerde geçen kelimelerin ilk anlamlarını ulaşabilmek, cümlenin öğelerini dil kurallarına göre tespit edebilmek, kelime köklerine doğru olarak ulaşabilmek ve asli anlamı dışında kullanılan kelimeleri belirlemek için şiirden istifade etmişlerdir. Ayrıca Hz. Ömer ve İbn Abbâs'tan gelen özellikle Kur'ân'da yer alan ve anlamı herkes tarafından bilinmeyen garîb kelimelerin açıklanması konusunda eski Arap şiirine müracaat edilmesi gerektiğine dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır.⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'e bağlı olarak başlayan İslâmî ilimler Arap dilini çok iyi bir şekilde bilme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Kur'ân'ı doğru anlamak ve îzâh etmek maksadıyla başlayan tefsir çalışmaları, dil bilim çalışmalarını da doğurmuştur. İlk dönem müfessirleri, Kur'ân-ı Kerîm'in herkes tarafından bilinmeyen garîb lafızlarını tefsir etmek için Arap şiir ve edebiyatına müracaat etmiş, Arap dil bilimcileri de dil ve sözlük çalışmalarında Arap dilinin en güvenilir numuneleri olan şiir ve atasözlerinden yararlanma ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu durum o zamana kadar sözlü olarak gelen İslâm öncesi Arap edebiyatının (şiir ve nesrinin) derlenip yazıya aktarılmasına, Cahilî, Muhadram ve İslâmî devir şairlerine ait divanların oluşturulmasına vesile olmuştur.⁶⁰

Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diline etkilerini açıklayan Corci Zeydan Kur'ân'ın lafızlara ek olarak, Arap diline ait edebi disiplinleri etkilediğini ve İslâm döneminde Müslümanların

⁵⁸ Rahmân: 55/60; Suyûtî, *el-Muzhir*, I, 326; İskenderî, İnânî, *el-Vesit*, 100; es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâ Luğati'l-'Arab*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1969/1389, I/288-319.

⁵⁹ Bu konuda Hz. Ömer'in “Ey insanlar! Divanınız olan cahiliye şiirini belleğiniz. Zira kitabınızın ve kelamınızın tefsiri ondadır.” dediği; İbn Abbas'ın ise “Şiir Arab'ın divanıdır. Allah'ın Arapça indirdiği Kur'ân'dan bir kelimenin manasını anlayamazsak, Arab'ın divanına müracaat eder, bu kelimenin manasını öğreniriz.” sözünü söylediği rivayet edilmektedir. (eş-Şâtîbî, İbrâhim b. Musa, *el-Muvâfakât*, Thk.: Ebû Ubeyde Âl Selmân, Dâru İbn Affân, 1997/1417, II, 87-88; es-Suyûtî, Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân*, Thk: Muhammed Mursî Abdulhamîd, Muhammed 'Avz Heykel, Dâru's-Selâm, Kâhire 1434/2013, II, 67)

⁶⁰ Ahmet Aslan, “Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arap Dili Üzerindeki Etkileri”, *HÜİFD*, (42), 2019, 48.

ihtiyaçlarından dolayı hitabetin şiirin önüne geçtiğini söyler.⁶¹ İbn Fâris de İslâmi dönemde şiirin etkisini yitirmesini Kur'ân'ın nüzûlüne bağlamıştır.⁶² Meşhur Arap şairi Lebîd b. Rebîâ'nın Bakara ve Âl-i İmrân surelerini dinledikten sonra şiir söylemeyi bıraktığı⁶³, Hz. Ali'nin de oğlunun Mudar'ın şairlerinden olduğunu söyleyen ve onu dinlemesini isteyen Ferazdak'ın babası Galib'e “*Ona Kur'ân'ı öğret*” şeklinde telkinde bulunduğu rivayet edilmektedir.⁶⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in Arap şiiri ve nesri üzerindeki en önemli etkisi muhteva ve üslûp yönünden olmuştur. Kur'ân'ın nüzûlünden sonra Câhiliye ruhunu ve kabile taassubunu yansıtan kaba, küfür ve saldırı içerikli ifadeler yerini İslâm ahlakına uygun düşen etkileyici ve tatlı ifadelere bırakmıştır. Kur'ân ayetlerini her alanda kendilerine düstur edinen Müslüman şair ve hatipler Kur'ân'ın veciz tabirlerinden, eşsiz üslûbundan ve edebi tasvirlerinden son derece etkilenmişler ve şiir ve hutbelerinde önceki döneme ait kelimelere yeni anlamlar yükleyen ve İslâm dinine has terimler geliştiren Kur'ân ayetlerinden bolca iktibas yapmışlardır.⁶⁵

VI. Arap Edebiyatında Yeni İlim Dallarının Doğmasını Sağlaması

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumak, anlamak ve anlatmak amacıyla başlayan ve artarak devam eden çalışmalar sonucu, daha önce Arap dili ve edebiyatında bulunmayan birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır. Nitekim belki de İslâm'dan önce kimsenin aklına gelmeyen lugat, sarf, nahiv, iştikâk, belâgat, kırâat gibi birçok lisanî ilim varlığını tamamen Kur'ân'a borçludur.

Arap dilindeki ilk sözlük çalışmaları Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ve anlamı herkes tarafından anlaşılmayan bazı kelimelerin îzâh ve şerh edilmesi gayesiyle telif edilen Garîbu'l-Kur'ân eserleriyle başlamış, daha sonra İslâm fetihleriyle beraber özellikle Arap olmayan Müslümanlar arasında yaygınlaşan lahn⁶⁶ hadiseleri neticesinde saf Arapçanın bozulması konusunda endişelenen dil alimleri Kur'ân dilini muhafaza etmek için bu çalışmaları devam ettirmişlerdir.

⁶¹ Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, II, 14.

⁶² İbn Fâris, *es-Sâhibî*, 91.

⁶³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, el-'Asru'l-İslâmî*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1964, 30-34.

⁶⁴ Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, I, 208; İsmail Aydın, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2014., 12-13.

⁶⁵ Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Asrı Saâdet Arap Şiirine Etkisi*, 354.

⁶⁶ **Lahn**: Kelimelerin telaffuzunda, vezin ve manalarında, cümle terkiib ve düzeninde ölçüyü aşmaya, i'râba muhalefet etmeye, konuşma dilindeki gramer hatalarına denir. (Mesela; denildiğine göre ilk dönemlerde bir şahıs «رَسُولُهُ» (أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) “Allah ve resulü müşriklerden beridir.” (Tevbe: 9/3) âyetindeki “رَسُولُهُ” kelimesini “رَسُولِهِ” şeklinde okumuştur. Yapılan bu hatalı okuma sonucunda âyet, “Allah müşriklerden ve resulünden beridir.” şeklinde çok hatalı bir anlama dönüşmüştür.

Arap dilinde hatalı kullanımların hızla yayılması ve özellikle Kur'ân kırâatında da görülmeye başlanması karşısında idareciler ve dilbilimciler, fasih Arapçayı korumak amacıyla Arapçanın genel kaidelerinin tespit edilmesi başta olmak üzere çeşitli tedbirler almışlardır. Alınan bu tedbirler konuşma dilinde artan hatalı kullanımın azalması, yazı dilinin korunması ve Kur'ân'ın doğru okunup anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁶⁷

İslâm öncesi devirde meleke olarak şair, hatip ve ediplerde var olan belâgat ilmi de diğer edebi ilimler gibi, Kur'ân'a hizmet niyetiyle ve O'ndaki edebi sanatları ve incelikleri daha iyi anlamak maksadıyla geliştirilmiştir. Kur'ân'ı Kerim'in, Arapların bildiği nesir örneklerine de hayali unsurlar içeren, vezin ve kafiye disiplinine uymak zorunda olan şiire de benzememesi, içeriğindeki kelimelerin güçlü olması, nazımının güzelliği ve çeşitli üslûb özellikleri taşıması gibi hususlar Müslümanları Kur'ân'ın edebi yönünü incelenmeye sevk etmiş, bu da belâgat ilminin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁶⁸

Yukarıda zikrettiğimiz dil ve edebiyat ilimlerinin yanı sıra Garîbu'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, Esbâb-ı Nüzûl, Nâsîh ve Mensûh gibi Kur'ân-ı Kerîm'i farklı açılardan inceleyen ilimler ile Kırâat, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi diğer şer'î ilimler ve daha birçok ilim dalı doğrudan ya da dolaylı olarak Kur'ân sayesinde ortaya çıkıp gelişmiştir. Ayrıca bütün bu ilim dallarına ait sayısız yeni terim ve tabir kullanılmaya başlanmış, yüzlerce kitap telif edilmiştir.

VII. Arap Yazısının Gelişmesini Sağlaması

İslâm'dan önce Arabistan'ın kuzeyinde ve güneyinde Araplar tarafından kaynağı Fenike yazısı olan ve aralarında birtakım benzerlikler bulunan iki ayrı yazı kullanılıyordu. Güney Arapları tarafından kullanılan müsned adı verilen yazı zamanla kaybolmuş, onun yerini bitişik Nebat yazısından türeyen ve günümüze kadar gelen Arap yazısı (Hicâz-Şimâl yazısı) almıştır.⁶⁹

Araplar dini ve hikemi metinlerde, ticari hesaplar, alacak verecek vesikalarında, köle mülkiyet senetlerinde, şahıslar ve kabileler arasında yapılan antlaşmalarda, emanlara dair vesikalarda, önemli durumlar için yazılmış mektuplarda, mühür ve mezar kitâbelerinde yazıyı kullanmışlardır.⁷⁰ Ayrıca Câhiliye devrinde Arap şair ve hatiplerinin Ukaz ve Mirbed

⁶⁷ Şehabettin Ergüven, "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri", *HÜİFD*, 6, (11), 2007, 157.

⁶⁸ Halim Öznurhan, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Kur'ân'ın Arap Diline Tesiri)*, Ed.: Mustafa Çağrıncı, KURAMER Yay., İstanbul, 2019, 123.

⁶⁹ Ali Aktan, "Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi ve İslam Yazısı Haline Gelmesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2, (6), 1988, 62; Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), *DİA*, III, 276.

⁷⁰ Çetin, "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat), *DİA*, III/276.

panayrlarında bir araya gelip burada şiir ve hutbelerini okudukları ve başarılı bulunan kasidelerin kumaş üzerine yazılarak Kabe'nin duvarına asıldığı rivayet edilmektedir.⁷¹

İslâmiyetin ilk yıllarında henüz ilkel durumda (ibtidâî ve basit bir halde) bulunan⁷² Arap yazısı Kur'ân'ın nüzulüyle beraber yepyeni bir safhaya girdi. Nitekim Alak suresinin ilk ayetlerinde ﴿اَفْرَأَ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ. الَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ “Oku. Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O, kalemle yazmayı öğretendir.”⁷³ ayetleriyle kalemin ve yazının önemi belirtilmekte, ayrıca ﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْتُرُونَ﴾ “Nûn. Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun.”⁷⁴ ve ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ. كِرَامًا كَاتِبِينَ﴾ “Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır.”⁷⁵ ayetleriyle yazının ehemmiyetine işaret edilmektedir.⁷⁶

Hiz. Peygamberin inzâl olunan Kur'ân ayetlerini vahiy katiplerine yazdırması, çocuklara okuma-yazma öğretmenin önemini vurgulaması ve Bedir Gazvesi'nde esir alınan müşriklerden yazı bilenlerin, Müslümanlardan on kişiye okuma-yazma öğretmeleri karşılığında esaretten kurtulacaklarını belirtmesi vb. uygulamalar neticesinde yazı müslümanların hayatında çok önemli bir yer almış oldu.

Hiz. Peygamber'in hayatında muhtelif malzemelere yazılmış olan Kur'ân-ı Kerîm, Hiz. Ebûbekir döneminde Zeyd b. Sabit'in başkanlığını yaptığı vahiy kâtipleri tarafından yazılanlar bir araya toplanarak kitap haline getirilmişti. Hiz. Ömer dönemindeki İslâm fetihlerinden sonra özellikle yeni fethedilen bu yerlerdeki kırâat ihtilafları ve yanlış okumalar nedeniyle Kur'ân-ı Kerîm'in bozulmadan tespiti, muhafazası ve yayılması gayesiyle Hiz. Osman döneminde Kur'ân yedi nüsha olarak çoğaltılmış ve çeşitli İslâm merkezlerine (Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen, Bahreyn) gönderilmişti.⁷⁷ Böylece İslâmi dönemde kitap haline getirilen ilk metin Kur'ân-ı Kerîm oldu.

Yazının ıslahı ile ilgili ilk çalışmalar Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatında hatalı okuyuşların duyulması ve konuşmada “lahn”ın artması sebebiyle yapılmıştır. Zira Hiz. Osman tarafından istinsah ettirilip mushaf haline getirilen nüshalarda harflerin nokta ve harekeleri olmadığından

⁷¹ Mehmed Fehmî, *Târîh-i Edebiyât-ı Arabiyye: Câhiliye Devri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917, I, 558.

⁷² İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, Thk.: Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dâru'l-Hidâye, Dımaşk, 1425/2004, II, 121.

⁷³ Alak: 96/3-4.

⁷⁴ Nûn: 68/1.

⁷⁵ İnfîtâr: 82/10-11.

⁷⁶ Ali Bulut, *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Arap Yazısı)*, Ed.: Mustafa Çağrıncı, KURAMER Yay., İstanbul, 2019, 317. es-Sâlih el-Cümeyle, “Eseru'l-Kur'âni'l-Kerîm fi Hattî'l-'Arabî”, *Mecelletü'l-Buhûs ve Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, Sayı: 9, Yıl: 5-6, 303.

⁷⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 211.

yanlış okumalara neden olabiliyordu. İslâmi kaynaklara göre bu konuda yapılan ilk çalışma Ebü'l Esved ed-Düelî (ö. 69/688-89) tarafından harflerin üzerine sesli harfleri göstermek için nokta konulması faaliyeti olmuştur. Ebü'l-Esved mushafa fetha için harfin üzerine, kesra için altına, zamme için de yanına/önüne bir nokta koymuş, bunların tenvinli şekillerini ise çift noktalarla göstermiştir.⁷⁸

Ebü'l Esved'in Kur'ân tarihi ve Arap nahvi açısından büyük öneme sahip olan bu çalışmasından sonra yazının ikinci ıslah safhası yine Kur'ân'a bağlı olarak gerçekleşmiş, özellikle Irak'ta "tashîf" in⁷⁹ artması üzerine, Nasr b. Âsım (ö. 89/707) veya Yahya b. Yâmer (ö. 129/746) (ث-ث-ب), (خ-ح-ج), (ز-ر) gibi şekilleri aynı olan harfleri birbirinden ayırmak için söz konusu harfleri noktalamak suretiyle bu ayrımı gerçekleştirmiştir.⁸⁰

Bu önemli çalışmalardan sonra Halil b. Ahmed (ö. 175/791) daha önce hareke olarak kullanılan noktalar yerine, elif, (ل) vâv (و) ve yâ (ي) harflerinin küçük şekillerini kullanarak zammeyi harfin üstünde küçük vâv, kesrayı harfin altında küçük yâ, fethayı ise harfin üzerinde yana yatık elif şeklinde göstermiştir. Ayrıca hemze için ayn (ع) harfinin, şedde için de şin (ش) harfinin baş kısımlarını kullanmıştır.⁸¹ Bütün bu çalışmalar, harekeler ve diğer işaretlerin ilk olarak mushaf için icat edildiğini daha sonra farklı kişiler tarafından geliştirilerek son halini aldığını göstermektedir.

Arap yazısı, Kur'ân-ı Kerîm'in yazı ile tespit edilmesi, tezyin ve sanatta kullanılması sayesinde büyük bir gelişme göstermiş, kûfî, nesih, sülüs, muhakkak, reyhanî, tevki', rika', ta'lik, divânî vb. birçok farklı yazı çeşidi ortaya çıkmış, İslâm dininin hızla ve çok geniş bir sahada yayılmasına paralel olarak Latin yazısından sonra yeryüzünde en çok yayılmış alfabe haline gelmiştir.⁸²

⁷⁸ ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd, *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif*, Thk.: İzzet Hasan, Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1986/1407, 6; İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Thk.: İhsân Abbâs, Dâru Sâdr, Beyrut 1994, II, 537; İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ya'kûb İshâk, *el-Fihrist*, Thk.: İbrahim Ramazân, Dâru'l-Marife, Beyrût 1417/1997, 61-62; Mahmud Es'ad, *Târîh-i Dîn-i İslâm*, Haz.: Ahmet Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, Marifet Yay., İstanbul, 1995, 142; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., Ankara, 2014, 90-91.

⁷⁹ **Tashif**: Kur'an'ın bazı kelimelerini harfler ve harekelerin birbirine benzemesi nedeniyle yanlış bir şekilde okumak ya da herhangi bir kelimenin telaffuzunda noktalama yönünden yapılan yanlışlıktır. (بُشْرًا kelimesinin noktasız olması durumunda نُشْرًا olarak okunması gibi)

⁸⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II/537; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 63; Mahmud Es'ad, *Târîh-i Din-i İslam*, 142; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 91-92.

⁸¹ ed-Dânî, *el-Muhkem*, 7; Mahmud Es'ad, *Târîh-i Din-i İslam*, 142-143; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 91-92.

⁸² Çetin, "Arap, (Yazı-Dil-Edebiyat)", *DİA*, III, 280; Aktan, *Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi ve İslam Yazısı Haline Gelmesi*, 65.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm, Arap diline büyük bir canlılık ve hayatîyet kazandırarak onu bozulmaktan ve yok olmaktan korumuş, Cahiliye devrinde kısmen başlamış olan kabileler arasındaki dil birliğini en açık ve kolay lehçe olan Kureyş lehçesi etrafında tam manasıyla sağlamış, Arap yarımadasına mahsur kalan bu dilin dünyanın birçok bölgesine yayılmasını sağlamıştır.

Kur'ân, daha önce kullanılan bazı kelimelere ıstılahî anlamlar yükleyerek bu kelimelerin delâlet ettiği anlamları çoğaltmış, Arap diline yeni bazı tabir ve deyimler kazandırmış ayrıca iman, ibadet, ahlak, insan davranışları ve gayb alemleri gibi temel konulara ait birçok kelimeyi ilk defa kullanmak suretiyle Arapçanın dil hazinesine katkıda bulunmuştur.

Kur'an-ı Kerim, eski Arap şiirinin ve nesrinin toplanarak muhafaza edilmesine vesile olmuş, İslâmî dönemde hitabet önem kazanarak şiirin önüne geçmiştir. Cahiliye döneminde şiir ve nesirde kullanılan çirkin ve kaba ifadeler yerini Kur'ân'ın etkileyici ve tatlı üslûbuna bırakmış, Müslüman şair ve hatipler şiir ve hitâbelerinde Kur'ân ayetlerinden iktibaslar yapmışlardır.

Kur'ân lafızlarının manalarını tespit etmek, dil kurallarını belirlemek ve edebi sanatları ve incelikleri daha iyi anlamak maksadıyla lûgat, sarf, nahiv ve belâgat gibi ilim dalları ortaya çıkmış ayrıca ilahî vahyi en doğru şekilde anlama gayretleri neticesinde Kur'ân merkezli birçok ilim dalı doğmuş ve bu alanlara ait sayısız eser kaleme alınmıştır.

İslâmiyet'in ilk yıllarında henüz ilkel durumda bulunan Arap yazısı Kur'ân'ın ve Hz. Peygamberin yazıya verdiği önem sayesinde kısa sürede büyük bir gelişime mazhar olmuş, zamanla birçok farklı yazı türü ortaya çıkmış ve İslâm'ın yayıldığı geniş coğrafyada Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

KAYNAKLAR

Aktan, Ali, "Arap Yazısının Doğuşu, Gelişmesi ve İslâm Yazısı Haline Gelmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2, (6), 1988, 61-67.

Aslan, Ahmet, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arap Dili Üzerindeki Etkileri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (42), 2019, 27-55.

Aydın, İsmail, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2014.

- Bulut, Ali, *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Arap Yazısı)*, Ed.: Mustafa Çağrıç, KURAMER Yay., İstanbul, 2019,
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetü Hilâl, Beyrut, 1423.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2014.
- Çelik, Ahmet, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, EKEV Yay., Erzurum, 2002.
- Çetin, Nihad M., “Arap” (Yazı-Dil-Edebiyat), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, III/276-309.
- Dayf, Şevkî, *Târihu 'l-Edebi 'l-'Arabî: el-Asru 'l-İslâmî*, Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1964.
- Doğru, Erdinç, İşler, Emrullah, “Kur'ân Deyimlerinin Semantik Analizi”, *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, (27), 2013, 79-102.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman el-Ümevî, *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif*, Thk.: İzzet Hasan, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1407/1986.
- el-Bereketî, Muhammed Amîm İhsân el-Müceddidî, *et-Ta'rîfâtu'l-Fıkhîyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.
- el-Cevherî, Ebû Nâsr İsmâil b. Hammâd, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, Thk: Ahmed Abdulğaffar Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, (4. baskı), Beyrut, 1407/1987.
- el-Cümeylî, es-Sâlih, “Eseru'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Hattî'l-'Arabî”, *Mecelletü'l-Buhûs ve Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, Sayı: 9, Yıl: 5-6.
- el-Cündî, Enver, *el-Fushâ Luğatu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Benânî, Mektebetü'l-Medrese, Beyrut, 1402/1987.
- el-Cürcânî, Alî b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1403/1983.
- Furat, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı Târîhi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, 111.
- el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâ Luğati'l-'Arab*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır, 1969/1389.
- el-İsfahânî, Râgıb, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, Trc.: Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul, 2001.
- el-İskenderî, Ahmed, İnânî Mustafâ, *el-Vesît fî Edebi 'l-'Arabî ve Târîhuhu*, Matbaatü'l-Meârif, Kahire, 1343/1925.

- Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmî, Beyrut, 1969.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.
- er-Radî, Şerîf, *Telhîsu'l-Beyân fî (an) Mecâzâtı'l-Kur'ân (Kur'ân Mecâzları)*, Terc.: İsmail Durmuş, KURAMER Yay., İstanbul, 2016.
- er-Râfîî, Mustafa Sâdık, *İ'câzu'l-Kur'ân ve Belâğatu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, (8. Baskı), 1425/2005.
- Es'ad, Mahmud, *Târîh-i Dîn-i İslâm*, Haz.: Ahmet Lütü Kazancı, Osman Kazancı, Marifet Yay., İstanbul, 1995.
- es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *el-Muzhir fî Ulûmi'l-Luga ve Envâihâ*, Thk.: Fuâd Ali Mansûr, Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, 1998/1418.
- _____, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân I-II*, Thk: Muhammed Mursî Abdulhamîd, Muhammed 'Avz Heykel, Dâru's-Selâm, Kâhire 1434/2013.
- Fehmi, Mehmed, *Târîh-i Edebiyât-ı Arabiyye: Câhiliye Devri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917/1335.
- Hoca, Hayrettin, “Fazlu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Eseruhu fî Hıfzı'l-Luğati'l-'Arabiyyeti ve İsrâihâ”, Pencap Üniversitesi, *Mecelletü'l-Kısmi'l-'Arabî*, Lahor, (19), 2012, (14-36)
- Işık, Mesut, *Kur'ân-ı Kerîm'de Deyimler ve İnsanın Temel Özellikleri*, Fenomen Yay., Erzurum, 2019.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Luğa ve Sünenü'l-'Arabî fî Kelâmiha*, Nşr.: Muhammed Alî Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime I-II*, Thk.: Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dâru'l-Hidâye, Dımaşk, 1425/2004.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l- A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Thk.: İhsân Abbâs, Dâru Sâdr, Beyrut, 1994.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab I-XV*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.
- İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ya'kûb İshâk, *el-Fihrist*, Thk: İbrahim Ramazân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1417/1997.
- Karaalp, Cahit, “Salât Kavramının Semantik Analizi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (1), 2018, 173-212.

Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'ân Dili Arapça*, Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1969.

Mecmeu'l-Luğati'l-'Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1972.

Ohlander, Eric S., "Fear of God (Taqwa) in the Quran Some Notes on Semantic Shift and Thematic Context (Kur'ân'da Allah Korkusu (Takva): Semantik Değişiklik ve Tematik Bağlam Üzerine Bazı Açıklamalar)", Çev.: Faruk Özdemir, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 22, (1), 2018, 18-27.

Özbalıkcı, Mehmet Raşit, *Kur'ân ve Hadisin Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yay., İzmir, 2006.

Öznurhan, Halim, *İslâm Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat (Kur'ân'ın Arap Diline Tesiri)*, Ed.: Mustafa Çağrırcı, KURAMER Yay., İstanbul, 2019.

Sancak, Yusuf, *Arapça-Türkçe Bağlamında Dilde Değişmeler ve Gelişmeler*, Fecr Yay., Ankara, 2014.

Ûde Halîl Ebû Ûde, *et-Tatavvuru'd-Delâli*, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1405/1975.

Yılmaz, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin Asr-ı Saâdet Arap Şiirine Etkisi*, Emin Yay., Bursa, 2015.

Zeydân, Corci, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Nşr.: Yûsuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâi, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2005.